

Ignác Károly

A KORREKTÍVUMOK ÉS JELÖLTAJÁNLÁS KÉRDÉSE A HORTHY-KORSZAK VÁLASZTÁSI RENDSZERÉBEN

Hozzászólás Hollósi Gábor: Az 1937. évi választójogi novella
című közleményéhez*

Hollósi Gábor új irányokat kíván kijelölni a Horthy-korral foglalkozó választás-történet számára, mégpedig két területen. Erre azért van szükség, mert – ahogy ő fogalmaz – „[ú]jabb szakirodalmunk [...] nem fektet megfelelő súlyt” (1507.) a jelöltajánlás kiemelt szerepére, továbbá a korabeli választójogi korrektívumok sincsenek rendesen feltárva, hiszen azoknak „a mai napig hiányzik a pontos katalógusa, sőt a fogalmi meghatározása is” (1508.). E kérdésekben nyilvánvalóan a szerző maga igyekezne a fenti írásával megtenni a hiányzó kutatások első lépéseit. Az olvasó ilyen benyomását – azaz hogy a szerző „járatlan” úton kénytelen haladni – erősíti az is, hogy cikkének több mint 150 lábjegyzetében Hollósi csak hétszer hivatkozik más történészek írására, és ebből öt csak általános, „lásd még” típusú utalás. Mindez azonban erősen félrevezető: a jelzett hivatkozások csekély számát nem a téma újdonsága magyarázza, hanem az a prózai ok, hogy a szerző egyszerűen elfelejtette feldolgozni a szakirodalmat, nem forgatta eleget sem a korabeli politikai rendszer egészéről szóló, sem a szűkebben a választástörténetet tárgyaló könyveket és tanulmányokat. Írásának másik problémája az, hogy Hollósi szinte kizárólag a választási jogszabályokra és az 1937-es törvénymódosítás országgyűlési vitájára támaszkodik, nem alkalmaz megfelelő forráskritikát, az ott olvasottakat érdemben nem veti össze más forrásokkal és a szakirodalommal. Így szűkebb témájának, az ajánlási rendszer korszakbeli történetének és szerepének a bemutatása sem lehet teljes. Végül összefoglalásában több téves és megalapozatlan következtetést fogalmaz meg. Hozzászólásomban ezeket a kritikus állításaimat fogom sorra, konkrét példákkal és érvekkel bizonyítani.

* Megjelent: Századok 150. (2016) 1483–1512.

Elsőként érdemes rögzíteni azt, hogy a választójogi korrektívum kategóriája – amely Hollósi definíciója szerint „a népakarat kifejeződését korlátozó, azt módosító, általában jogi eszközök gyűjtőfogalma” (1489. 44. lábjegyzet) – eddig sem volt ismeretlen a Horthy-korszak kutatói előtt. Sőt, Hubai László a sokat idézett 1998-as tanulmányában pont azokat a törvényi eszközöket mutatta be, amelyek „segítették a hatalmon lévő politikai erőket a hatalom megtartásában”, így korlátozták és torzították a szabad politikai akaratnyilvánítást.¹ Katalógusában szerepelt a választójogosultak körének korlátozása, a nyílt szavazás, az egyhangú szavazás, a választókerületek egyenlőtlen beosztása, a mandátumallokációs rendszer megváltoztatása, a szavazatok mandátumértékének eltérései, az ajánlási küszöbök és a választási kaució. Erre építve Hubai egy másik tanulmányában átfogóan mutatta be a választási rendszer, és benne – a korabeli szóhasználatot átvéve – a korrektívumok szerepét a Horthy-korszak politikai rendszerében.² Hubai módszerét követve pedig magam írtam a korrektívumok széles körű alkalmazásáról a fővárosi parlamenti és törvényhatósági választásokon, azaz „a hatalom eszközeiről a választói akarat korrigálására”.³

A Horthy-korszak politikarendszerét átfogóan elemző szerzők, mint Püski Levente vagy Boros Zsuzsanna könyvei szintén foglalkoztak a választási rendszerbe épített korlátozásokkal.⁴ Ráadásul mindkét munka foglalkozik az 1936–1938 közötti történésekkel, amikor a titkosság bevezetéséhez kapcsolódva a korrektívumok „uralták” a választási reformról szóló közbeszédet, és amelyekbe a konzervatív politikusok mind a választójogon belüli korlátozásokat, mind a parlamenttel szemben más alkotmányos intézmények (kormányzó, felsőház) megerősítését beleértették.⁵

¹ *Hubai László*: Választók és választói jog Magyarországon (1920–1947). Társadalmi Szemle 53. (1998) 7. sz. 104–117., 106.

² *Uő*: Parlamenti választások és a politikai rendszer a Horthy-korszakban. In: Mérlegen a XX. századi magyar történelem – értelmezések és értékelések. Szerk. Püski Levente – Valuch Tibor. Debrecen 2002. 89–106.

³ *Ignác Károly*: A hatalom eszközei a választói akarat „korrigálására”. A törvényhatósági választási rendszer elvei és gyakorlata Budapesten a Horthy-korszakban. Múltunk, 50. (2005) 1. sz. 210–237.; *Uő*: Budapest választ. Parlamenti és törvényhatósági választások a fővárosban, 1920–1945. Bp. 2013. 83–112.

⁴ *Püski Levente*: A Horthy-rendszer (1919–1945). Bp. 2006. 97–117.; *Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel*: Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944). Parlament, pártok, választások. 2. kiadás. Bp. 2008. 235–251.

⁵ *Püski L.*: A Horthy-rendszer i. m. 108.; *Boros Zs.*: Parlamentarizmus Magyarországon i. m. 238. – Főleg Püski munkája esetében érthetetlen, hogy ha abból egyébként Hollósi vesz át adatokat, akkor a témája szempontjából fontos leírásra miért nem hivatkozik.

Szintén szó esik a 1930-as évek választójogi reformterveiről és benne a korrektívumokról Sipos Péternek az 1935-ös választásokról írt tanulmányában.⁶

Hollósi munkájának pedig épp az lehetne az érdeme, ha az eddigi tudásunkat kiegészítené a korrektívumokról szóló korabeli vitákkal és dilemmákkal – ezek helyes értelmezéséhez és értékeléséhez azonban szükség lett volna a fenti szakirodalom ismeretére és használatára.⁷ Az ugyanis nem elég, ha pár példával egy hosszú lábjegyzetben illusztráljuk, hogy akkor a korrektívumok, „kautélák köre mennyire tág és parttalan volt” (1490. 44. lábjegyzet), hanem érdemes rákérdezni e jelenség hátterére is. Hangsúlyozni lehetett volna, hogy miközben a diktatúra és a szélsőjobboldal előretörésének árnyékában az ellenzéki, liberális és szociáldemokrata politikusok is átvették a korrektívum fogalmát, régóta hangoztatott elvi álláspontjuk szerint éppen hogy biztosítani kellene a választójog szabad és tiszta gyakorlását (Rassay Károly), illetve az általános, egyenlő és titkos választójogot, és emellett nem lehet elfogadni választók szabad akaratának meghamisítását (Peyer Károly).⁸ Ugyanakkor ezek az irányzatok alkalmazkodva az adott helyzethez, amikor az általuk kívánt átfogó demokratikus és szociális reformokra nem volt esély, a titkos és szabad(abb) választások reményében⁹ elfogadták mind a meglévő, korlátozott választójogot mint adottságot (de nem annak további szigorítását), és a választási rendszeren kívüli olyan korrektívumokat, mint a kormányzó jogkörének kiterjesztése és a felsőházi reform. Ezek fényében felületesnek érzem Hollósinak azt a főszövegben kétszer is hangsúlyozott állítását, hogy a miniszterelnök által összehívott pártközi választójogi értekezleten és a parlamentben mindenki egyetértett a titkos szavazást ellensúlyozó választójogi korrektívumok

⁶ Sipos Péter: Őrségváltás szavazócédulákkal – 1935. In: Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010. Szerk. Földes György – Hubai László. Bp. 2010. 151–180., 156–159.

⁷ A korabeli nézetek és viták kutatásához nélkülözhetetlen Boros Zsuzsanna munkásságának ismerete, lásd kiemelten: Parlament, pártok, választások a Horthy-kori Magyarországon. Korabeli nézetek, viták, tanulmányok. I. Tudósok, írók, publicisták. Szerk. Boros Zsuzsanna. Bp. 2002.; II. Parlamenti viták a Horthy korban. 1–2. Szerk. Boros Zsuzsanna. Bp. 2006.

⁸ Rassay véleményére Hollósi is utal (1490. 44. lábjegyzet), de nem mutat rá a fenti kettőségre. A szociáldemokraták álláspontját azonban csak rész kérdésekben mutatja be, az átfogó véleményük hiányzik, pedig az 1936 végi pártközi konferencia anyagában részletesen benne van Peyer Károly felszólalása. Lásd *Krivoss Árpád*: Választójog, népesség, adóteher. Gazdaságpolitikai alapon készült választójogi tervezet. Bp. É. n. [1937]. 38–41.

⁹ Amely reményben aztán csalódníuk kellett, ugyanis 1939-ben bebizonyosodott az, amit Peyer Károly még 1936 végén hangsúlyozott: „a titkosság önmagában még nem biztosítja a választás tisztaságát és alkotmányos lefolyását”. Uo. 38.

bevezetésével (1489. és 1503.), mert mindenki attól félt, hogy az „intelligencia vezető szerepe meggyengülhet” (1490.) – ez utóbbi „bethleni gondolat” nem valószínű, hogy meghatározó lett volna például a szociáldemokraták esetében. Hollósi itt egyszerűen a konzervatív politikusok egyébként befolyásos álláspontját általánosította. A teljes képhez hozzátartozik az is, hogy a parlamenten kívüli politikai szereplők körében pedig a széles értelemben vett korrektívumok teljes elutasítására is van példa. Nemcsak a szélsőjobboldalt lehet itt említeni, hanem például az 1937-es Márciusi Frontot,¹⁰ és az abban részt vevő, különböző hátterű Féja Gézát és Donáth Ferencet, akik ezért élesen elítélték a demokratikus ellenzéki pártok fentebb bemutatott, szerintük megalkuvó magatartását.¹¹

Hollósi megalapozatlanul állítja azt is, hogy más választójogi korrektívumokkal szemben „a szavazás nyíltságának vagy titkosságának kérdése túl nagy szerepet kap a szakirodalomban” (1508.). Érdemi érvnek ugyanis nehéz elfogadni azt, hogy a szerző ennek alátámasztására csupán egy, a *Rubicon* népszerűsítő folyóiratban 1990-ben megjelent rövid ismertető írásra hivatkozik (1508. 147. lábjegyzet).¹² Ehhez képest a fentebb általam megadott (e kérdést is taglaló) szakmunkák bőven foglalkoztak a korrektívumokkal és a nem törvényes választási visszaélésekkel, mérlegre tették azok korlátozó hatását, és annak eredményeképp hangsúlyozták a nyílt szavazás, illetve a közigazgatási és választási szervek tevékenységének kiemelt jelentőségét. A további tényezők közül voltak még fontosak, de azok mégiscsak másodlagos szerepet játszottak. A nyílt szavazásról, mint a korabeli Európában szinte egyedülálló eszközről írja például Püski Levente, hogy „[a] választási rendszernek ezt az elemét tartották a legkorszerűtlenebbnek a hazai és külföldi kortársak és ez került a legnagyobb mértékben támadások keresztútjébe az ellenzéki politikai erők részéről – nem véletlenül”.¹³ Természetesen az új kutatóknak lehet és kell is kritikusnak lenniük a korábbi szakirodalommal, rámutatni

¹⁰ A Márciusi Front programjának 3. pontja követelte: „Az általános, egyenlő és titkos, minden korrektívum nélküli választójogot”. Népszava, 1937. március 17.

¹¹ *Féja Géza*: A titkos választójog színjátéka. In: Parlament, pártok, választások i. m. I. 295–299.; *Donáth Ferenc*: Választójogi színjáték. Híd. Magyar fiatalok lapja, 1938. március. 4.

¹² Ráadásul véleményem szerint *Romsics Ignác* cikkének (Nyíltan vagy titkosan? A Horthy-rendszer választójoga. *Rubicon*, 1990/2.) legfeljebb a címében kap „túl nagy szerepet” a kérdés, magában a mindössze kétoldalas írásban más korlátozásokról is szó esik.

¹³ *Püski L.*: A Horthy-rendszer i. m. 104. – Egyébként a korabeli szakértők egyike is egyértelműen a nyílt szavazást tartotta a legfőbb jogi korrektívumnak, ezért írt az országgyűlés esetében 18,8% demokratikus elemről és 81,2% korrektívumról (ez a titkos, illetve a nyílt szavazással megválasztott képviselők aránya). *Berecz Sándor*: A tökéletes választójog. Bp. 1932. 25–27.

a tévedésekre, rossz értékelésekre – ehhez azonban komoly és alapos érvelésre van szükség. Hollósi ehhez képest azzal gondolja elintézni a dolgot, hogy „a nyílt szavazás csak egy volt a korrektívumok közül, s az ajánlási rendszer miatt sokszor egyáltalán nem is került sor szavazásra”. (1508.) Itt azonban nem számol azzal az egyébként nyilvánvaló és ismert összefüggéssel, hogy a nyílt szavazás hatása kiterjedt az egész választási rendszerre, így az ajánlásokra is, azaz nemcsak a szigorú ajánlási rendszer, hanem pont a nyílt szavazás miatt volt az egyhangú, egyjelöltes választókerületek aránya magas 1926 és 1935 között (27–44%).¹⁴ Ha Hollósi az ilyen kerületek arányát – részben pontatlanul – nemcsak ezen időszak három választásánál adta volna meg (1488.), hanem kitér az 1939-es, jóval alacsonyabb adatra is (7,4%),¹⁵ akkor talán szembeötlik számára, hogy a titkosság bevezetése szerepet játszott az egyhangúság visszaszorulásában.¹⁶

Mégis, miért tűnik ennyire problémásnak, vitatottnak a Hollósi által vizsgált ajánlási rendszer a korabeli politikai szereplők körében? Mert abban az állításában azért van igazság, hogy az „1925. évi választójogi törvénynek a jelöltajánlási rendszere volt a legebevezhetőbb része a gyakorlatban [!]” (1488.).¹⁷ Ahogy ilyesmire utalt korábban Ruszoly József („Az ajánlás e korszakban a választási küzdelem [!] egyik legdöntőbb szakasza volt”, ahol sok jelölt eleve elvérzett.) és Boros Zsuzsanna is („A jelöltállítás, a választásokon való indulás lehetőségének megszerzése talán még fontosabb aktuusa volt a választási folyamatnak [!], mint

¹⁴ Ezek az adatok az egyéni, nyílt szavazásos választókerületeken belül mutatják az egyhangú kerületek arányát. *Hubai László: Magyarország XX. századi választási atlasza. I–III. Bp. 2001. I. 43., 50., 58.* – Az egyhangúság adatainál Hollósi is utal oldalszámok nélkül a Hubai-atlaszra, de 1926-ra rossz arányt ad meg.

¹⁵ Ez az egyéni, immár titkos kerületeken belül az egyhangú kerületek aránya. Uo. 66–67.

¹⁶ Természetesen az egyhangúság visszaesésében számos tényező szerepet játszott. A választási rendszeren kívüli fontos ok a megváltozott politikai helyzet és az átformálódó pártstruktúra, azaz a szélsőjobboldal előretörése. Az ajánlási rendszer hatása kettős volt: részben könnyebb lett (kevesebb ajánlás kellett), de a szigorítások (kaució bevezetése; a kormány az utolsó pillanatig titkolta az új választókerületi beosztást és igen rövid időt hagyott az ajánlástgyűjtésre) is jelentősek voltak, miközben a közigazgatási és választási szervek ellenzéket sújtó szigora és visszaélései megmaradtak. 1939-ben az új választási rendszer, főleg a titkosság bevezetése valószínűleg egyfajta, utólag illúzióknak bizonyult reményt is jelentett a változásra, ami szintén az egyhangúság ellen hatott. Ez bizonyos párhuzamot mutat 1922-vel, amikor a bethleni új rendszer első választásán az ellenzék még sok helyen próbálkozott a küzdelemmel a nyílt szavazás ellenére, így az egyhangú kerületek száma szintén alacsonyabb volt (12% – az adatot lásd uo. 35.).

¹⁷ Ezt a gondolatot Hollósi, bár konkrétan nem jelöli, Zsedényi Béla korabeli kritikájából veszi át: „A gyakorlat rámutatott arra, hogy az erre [a képviselő-jelölésre] vonatkozó rendelkezések a[z 1925-ös] törvény legebevezhetőbb pontjai.” (A képviselőjelölés. Miskolc 1927. 4.)

maga a voksolás.”).¹⁸ A magyarázatot a titkosság és az ajánlás kérdésének eltérő jellege adja meg. A titkos szavazás egy általános, és mint utaltam rá, a korabeli Európában általánosan elfogadott *alapelv* volt, és az 1930-as években már Magyarországon is majdnem minden politikai erő elismerte a szükségességét, még ha a megvalósítása egyéb okok miatt jócskán el is húzódott. Részletes és hosszú vitákat nem folytattak róla – már nem is lett volna miről –, az ellenzék is csak időről időre szemére vetette a kormányoknak, hogy még mindig nincs titkosság. Ehhez képest az ajánlásnál nem két lehetőség közül lehet választani, hanem egy többtényezős rendszert kell megalkotni, amelyre nem volt, és mai napig sincs általánosan elfogadott, „tökéletes” megoldás – elég, ha itt az 1990 utáni magyarországi demokratikus választások ajánlási problémáira és vitáira utalunk. A Horthy-korszakban ezért a szigorú és visszaélésekkel terhes ajánlási rendszer értelemszerűen *a választások lebonyolításának* állandó, *gyakorlati* problémáját jelentette, amely sokszor vált panaszok és petíciók tárgyává, és amelyről általában és a különböző konkrét javaslatok kapcsán is hosszú és részletekbe menő vitát lehetett folytatni. Abból azonban, hogy a politikai, és főleg a parlamenti vitákban esetleg többet olvashatunk az ajánlási rendszerről mint a titkosságról, még egyáltalán nem következik az, hogy az előbbi fontosabb alapkérdés lett volna az utóbbinál.

Hollósinak az a korábban már idézett állítása, hogy az újabb szakirodalom „nem fektet megfelelő súlyt” az ajánlás kérdésére (1507.), szintén bizonyítatlan maradt, és inkább annak az ellenkezője igaz: a szerző a szűkebb témájával kapcsolatban sem foglalkozott eleget más történészek munkáival. Ehhez szorosan kapcsolódik az a véleménye, hogy a „választási visszaélések története ugyan már kutatottabb terület, de a visszaélések okai nincsenek mélységükben feltárva.” (1508.) – ez is konkrét hivatkozás és igazi kifejtés nélkül. Ha pedig megnézzük, mire támaszkodott e témáknál Hollósi, akkor mindössze egy utalást találunk: Pamlényi Ervinnek a korszak választási visszaéléseiről szóló 1958-as munkáját ajánlja olvasói számára (1493. 65. lábjegyzet). Így írásából érthetetlen módon hiányzik Ruszoly József alapmunkája a választási bíráskodásról, amelyben ráadásul külön kigyűjtve szerepelnek a képviselőajánlással összefüggő panaszok.¹⁹ Ez azért is furcsa, mert Hollósi az országgyűlési vitát követve két olyan konkrét ügyet (Budapest déli választókerületében 1931-ben és 1935-ben) is

¹⁸ *Ruszoly József*: A választási bíráskodás Magyarországon 1848–1948. Bp. 1980. 439–440.; *Boros Zs.*: Parlamentarizmus Magyarországon i. m. 245.

¹⁹ *Ruszoly J.*: A választási bíráskodás i. m. 439–452.

igyekezne bemutatni (1493., 1495.), amely petíció nyomán a Közigazgatási Bíróság elé került, így Ruszolyánál is részletesen szerepel.²⁰ Hollósi talán a hiányos feldolgozásának védelmében írta azt, hogy az ajánlási „probléma minden aspektusa jól kirajzolódik a képviselői hozzászólásokból” (1493.), de ez itt és más esetekben sincs így, a történész ezért is használ több forrást és támaszkodik a szakirodalomra.

Mi maradt ki Hollósi leírásából? Például pont annak az 1935-ös, az egy-
 mást követő fővárosi választásokhoz kapcsolódó ajánlási botránysorozatnak a
 kellő „mélységű” leírása, amely az ajánlási rendszer reformjának szükségességét
 nyilvánvalóvá tette. Ennek kiindulópontja az elavult választói névjegyzék volt,
 amely egyszerre nehezítette az ajánlások gyűjtését és adott lehetőséget a visz-
 száélésekre. Ahogy Hollósi idézeteiben is szerepel, Budapesten az országgyűlési
 választások nagyarányú hamisítással jártak együtt 1931-ben (és 1935-ben is),
 hiszen a pártok összesen több ajánlást adtak be, mint ahány választójogosult
 volt. Azt azonban tévesen érzékelteti, hogy ez ellen a választási bizottságok egy-
 magukban nem tudtak mit tenni, miután 1935-ben jelentős számú segéderőt,
 köztük írásszakértőket és detektíveket is mozgósítottak az ajánlások hitelessé-
 gének ellenőrzésére²¹ már az országgyűlési, de főleg az azt követő helyi, fővárosi
 törvényhatósági választáson. Az új módszer azonban nem sokáig látszott egy
 jó, bár költséges megoldásnak. A panaszok kapcsán ugyanis a Közigazgatási
 Bíróság kimondta, hogy a bizottságoknak nincs joguk írásszakértőkkel és de-
 tektívekkel nyomozni az esetleges hamisítások után. Emellett az egyik ügyben
 a bíróság szerint olyan súlyú szabálysértést követett el a déli kerület választási
 bizottsága az ajánlások elbírálásánál, hogy ott nemcsak a lezajlott országgyűlési
 választást érvénytelenítette (az ajánlás és a listás szavazás megismétlésére 1935
 őszén került sor), hanem még fel is függesztette egy évre a bizottság elnökének
 választójogát és választhatóságát.²² Mindez tehát szinte egyöntetűvé tette azt a

²⁰ Uo. 442–444.

²¹ Hollósi szerint egy 1931-es belügyminiszteri „rendelet” egyértelművé tette volna a hitelesítés kérdését azzal, hogy egy választó többszörös ajánlása esetén a választási biztos vagy bizottság által elsőként elbíralt ajánlási íven szereplő aláírása az érvényes, és a többit kell törölni (1504.). Ezt a miniszteri magyarázatot azonban jogalap nélkülinek nevezte még abban az évben a Hollósi által máshol hivatkozott Borsos Endre közigazgatási bíró, ahogy konkrét 1931-es panaszok kapcsán a Közigazgatási Bíróság is kimondta, hogy az eredetiséget és nem a sorrendiséget kell figyelembe venni. *Berecz S.*: A tökéletes választójog i. m. 101–102.; *Ruszoly J.*: A választási bíráskodás i. m. 443.

²² Az 1935-ös fővárosi botránnyokról részletesen lásd: *Ignác K.*: Budapest választ i. m. 93–96., 105., 108–111.

véleményt, hogy még egy választást ezzel az ajánlási rendszerrel már semmiképpen nem lehet megrendezni, miután a fővárosi botrányok mindig jelentősen befolyásolták egy adott politikai kérdés országos megítélését is.

Színén az ajánlási reform előzményéhez tartozik az a Hollósi által nem említett megoldás, hogy az ajánlóívekre a saját kezű aláírás mellé a választópolgár hivatalos szavazójegyének külön erre szolgáló szelvényét (az úgynevezett bolettát) is csatolni kellett. Ez elvileg mind az ajánlások hitelességének biztosítására, mind a többes ajánlás megakadályozására szolgált volna, és a fővárosi törvényhatósági választásokon vezették be 1925-től. Az ott szerzett negatív tapasztalatok miatt azonban az országgyűlési választási törvényjavaslat éppen akkor folyó vitája során elvetették ezt a bolettarendszert,²³ amely a fővárosi választásokon megmaradva 1930-ban és főleg 1935-ben ismét bírálat tárgya volt.

Összességében tehát komoly módszertani problémát mutat az, hogy Hollósi a korszak ajánlási rendszerének kérdését a csupán a jogszabályokból és az 1937-es parlamenti vitából, próbálja meg rekonstruálni. Az utóbbiból vett hosszú politikusi idézetek helyett a szakirodalom²⁴ feldolgozása teljesebb képet adott volna az 1937-es reform előzményeiről, ezáltal pedig érthetőbbek lennének az akkor elhangzott álláspontok, a javasolt és a választott megoldások. Természetesen azt szem előtt tartva, hogy önmagában az ajánlási rendszer reformja, de még a titkoság bevezetése sem eredményezett demokratikus választásokat – ahhoz az egész politikai rendszer alapos reformjára, azaz rendszerváltásra lett volna szükség.

Hollósi Gábor jól érzett rá arra, hogy a választójoggal kapcsolatos korabeli politikai és társadalmi viták területén még bőven van kutatni való, azok alapos feldolgozásával új összefüggésekre lehet rámutatni, és – akár a korábbi történeti álláspontokat bírálva – újra is lehet értékelni egyes kérdéseket. Mindehhez azonban az szükséges, hogy a(z új) kutató betartsa a tudományos vita alapszabályait, dolgozza fel és megfelelően hivatkozva a szakmunkákat, és kritikáját igazi érvekkel támassza alá.

²³ Zsedényi B.: A képviselőjelölés i. m. 14.

²⁴ A már említett összefoglaló munkák mellett olyan helyi esettanulmányokat is ide értve, amelyekben az ajánlások és visszaélések szerepet kaptak.